

Bij deze bijlage hoort een muziekfragment. Leest u deze bijlage digitaal, dan is klikken op dit rode blok voldoende – er volgt een download. Leest u deze bijlage uit een boek, ga dan naar: www.maartenzweers.nl/maconnieketraditie en download het bestand (32) Bijlage 6 (muziek). Laat het fragment pas lopen als de tekst dat aangeeft en zet de muziek op pauze, waar de tekst dat zegt.

De liefdesgodin Venus en de goddelijke ziel

De liefde als een goddelijke bron

De liefde in zijn hoogste vorm voert alles wat gescheiden is weer terug tot zijn oorspronkelijke eenheid. De bron, waaruit wij die liefdeskracht kunnen putten, moet dus dezelfde zijn als die, waaruit alle leven eens is voortgekomen. Zo ontstaat het beeld van de goddelijke liefdesbron.

De liefde en de ziel

Die bron heeft veel gemeen met onze ziel. Zij toont ons immers ons goddelijke bouwplan, dat ons zegt, dat we ons in liefde met al wat leeft hebben te verenigen. Wie zijn ziel heeft gevonden, zal door de liefde in het leven worden geleid en de eenheid met al wat leeft zoeken. Omgekeerd, wie de liefde zoekt, komt uit bij zijn ziel.

De geboorte van de liefdesgodin

Het onderbewuste wordt altijd door het element water gesymboliseerd, het dagbewustzijn door het element aarde. Venus – bij de Grieken Aphrodite – wordt uit het schuim der branding geboren, zo vertelt de Griekse mythologie. Levenskrachten zoals liefde, moed, geweten, trouw of onderscheidingsvermogen worden altijd pas door de nood gedwongen wakker geroepen. Ook het mythische beeld van de geboorte van Venus roept dit inzicht op. Ze komt immers uit ‘onrust’ in het onderbewuste, uit de branding van de zee boven.

figuur 63 – De geboorte van Aphrodite (Venus)

De ‘uiterlijke’, buiten ons wezen levende liefdesgodin

Aphrodite en Venus waren voor-christelijke, in de ‘buitenwereld’ ervaren liefdesgodinnen. Ook zij moeten hun spiegeling in ons eigen wezen krijgen en daar de bron

worden, waaruit wij onze liefdeskracht leren te putten om te helen wat gebroken is. Maar ook deze vertaalslag is moeilijk en we zullen dadelijk zien hoe de mens pas in de Middeleeuwen de eerste stappen daartoe zette.

Dat de katholieke kerk de overgang naar een innerlijke liefdesgodin niet in de mens zelf heeft getracht wakker te roepen, blijkt uit de Maria-verering, die in de 5^e eeuw is geïntroduceerd. Het had ook niet anders gekund. De mens was nog niet rijp voor het erkennen van een eigen innerlijke liefdesbron. Hij moest zich nog kunnen vastklampen aan een uiterlijk beeld, weliswaar voor innerlijke inspiratie, maar nog steeds in afhankelijkheid.

Voor de middeleeuwse ridders werd de kuise edelvrouw, die hij met hoofse kuise liefde eveneens onbereikbaar vereerde, de fysieke verbeelding van de liefdesgodin, van de bron, die inspireert om naar de liefde te leven. En de hoofse vrouwen leefden met de gedachte zich naar dit beeld te moeten gedragen.

Maria in beeldhouwde of geschilderde vorm en de onbereikbare hoofse edelvrouw in fysieke zin waren in feite oriëntatiepunten om de geest toch reeds op een soort liefdesbron te kunnen richten. (Om dezelfde reden had de mens ook nog steeds een tempel, kerk of ander godshuis nodig, waarin hij zijn god kon wanen en ontmoeten.)

De innerlijke, in eigen wezen levende liefdesgodin

Maar hoe vertaalt zich Venus’ vermogen als in ons de innerlijke belevingswereld ontwaakt? Dan kunnen wij haar in twee gedaanten in onszelf ontmoeten:

De planeet Venus is vaak opvallend lichtend aan de hemel aanwezig en wel òf een paar uur voor zonsopgang òf een paar uur na zonsondergang. Vanwege haar lichtende verschijning aan de donkere hemel heet zij dan respectievelijk de *Morgenster* of de *Avondster*. In die dubbelrol kunnen we haar ook in onszelf vinden.

❖ Venus als troostster – de Avondster

Ze kan de mens, die door het leven geslagen is, in de avond na de levensstrijd van de dag troosten. En die troost voert hem naar het houden van zichzelf, waar juist de buitenwereld in geval van strijd een deuk in heeft proberen te slaan. Die troost en het vermogen weer van jezelf te kunnen houden, zelfrespect te hervinden, geeft de kracht om het leven in de nieuwe levensdag weer aan te gaan.

Hier staat Venus symbool voor dat eindeloos liefdevolle troostende vermogen, dat we allemaal in onszelf kunnen vrij maken. Ze is als een liefdevolle moeder, die haar verdrietige kind na een onaangename ervaring troost. Iedere mens, die bij machte is een innerlijke belevingswereld op te roepen, kan deze troostster in zichzelf vinden. We kunnen leren onszelf te troosten om het in onze hedendaagse taal te zeggen. Dit aspect van Venus vinden we planetair terug in de oplichtende gedaante van de planeet Venus in de avond, in de Avondster. ‘Verlichtend’ troost zij ons in de avond na een dag van levensstrijd.

figuur 64 – Venus als Avondster

❖ Venus als inspiratrice – de Morgenster

Venus kan ook onze inspiratrice zijn. Eigenlijk als vervolg op haar troostende werk, kan ze ons weer inspireren om tot nieuwe levenskracht en daden te komen. En dat vermogen gaat veel verder dan ‘getroost en met nieuwe moed verder gaan na geleden ellende’.

In onze innerlijke belevingswereld kunnen we immers alles fantaseren, wat we maar willen. We kunnen ons mooi, rijk, krachtig, koning of koningin, goddelijk, een vogel of een leeuw wanen.

Als we dat fantaserende vermogen in de geest van de verbindende liefde gebruiken, kan het ons tot allerlei idealen aansporen. Sterker nog, Venus *is* dat vermogen, dat ons ertoe kan brengen om liefde, vrede, rust en al wat daarmee te maken heeft in de wereld te brengen. Zij *is* het vermogen, dat ons in staat stelt in de eigen innerlijke verbeelding creatief te zijn.

Met die in ons innerlijk geconcipieerde idealen kunnen we vervolgens weer het concrete leven in en proberen iets van die idealen in ‘de nieuwe, aanbreekende dag’ te realiseren.

Dan is ze tot de Morgenster geworden, die ons vlak voordat het daglicht weer aanbreekt en we die nieuwe werkzame levensdag ingaan, met nieuwe liefdevolle idealen heeft vervuld. Dan is ze te vergelijken met de moeder, van waaruit het nieuwe leven wordt geboren.

figuur 65 – Venus als Morgenster

❖ Venus als verleidster

Beide benaderingen van de Venuskracht in ons zijn tot zo ver alleen positief belicht. Het negatieve moet er natuurlijk ook zijn.

- Zodra de troost oneigenlijk wordt, we haar troostende vermogen gaan aanwenden om onze liefdeloze daden goed te praten, te verbloemen of weg te drukken, verleidt ze ons tot een innerlijke ideeënwereld, die in de confrontatie met de concrete wereld daarna alleen maar tot nieuwe strijd en nog meer verdriet zal leiden. Want we hebben – in ons verlangen om de pijn over ons eigen liefdeloze gedrag maar zo snel mogelijk kwijt te raken – de levensles niet opgepakt, sterker nog, ons door oneigenlijke troost met nog meer onwaarheden en liefdeloosheid verblind. Zoals bij een goed gebruik van de troostende Venuskracht het leed in het concrete leven minder wordt, zo zet het bij oneigenlijk gebruik uiteindelijk aan tot alleen maar meer leed.
- Hetzelfde gebeurt bij het oneigenlijke gebruik van de Venuskracht als inspiratrice. Als we onze fantasie laten gaan en ons rijk fantaseren als minnaar of minnares, als vorst of vorstin, als ondernemer of geestelijk leider, waarbij het doel egoïstisch of egoïstisch is en niet liefde, eenheid, vrede of voortgang, dan leidt ook dat in het concrete leven uiteindelijk tot nog meer strijd en verdriet dan voorheen.
- Tenslotte is daar het gevaar, dat we in deze fantasiewereld van dagdromen blijven steken. In de wereld van Venus kunnen we ons immers veilig wanen, alles wensen en vrij blijven van de aardse strijd des levens. Dat is wat de junk doet en de lezer van Story of doktersromannetjes.

Bang voor deze misstappen, die bij een onzuivere ontmoeting met Venus maar al te gauw kunnen ontstaan, maar ook om in die verleidelijke fantasiewereld te blijven steken, deinsde de middeleeuwse mens ervoor terug om de innerlijke wereld binnen te stappen. Zo werd Venus tot een vrouwelijke collega van de duivel.

❖ Venus is juist niet de zinnelijke verleidster

Venus brengt de mogelijkheid van de innerlijke beleving, niet die van de fysieke realisatie. Zij is dus helemaal niet de tot zinnelijkheid verlokken, zoals iedereen zegt. Het is juist andersom. In de fysieke wereld kom je pas door Venus weer te verlaten. Dat doet Tannhäuser ook in Wagners opera, maar niet op haar advies, maar juist tot haar grote ontsteltenis. En als je haar dan verlaat, dan sta je daar, innerlijk verrijkt met, als het goed is, nieuwe gedachten over de liefde, die je bij haar hebt opgedaan.

Wie Venus met de zinnelijke wereld verbindt, maakt een denkfout. Een grof voorbeeld maakt dit direct duidelijk. De fantasieën, waarin de naar liefde verlangende hoerenloper leeft, doet hij op bij Venus. Zinnelijkheid is niet negatief – in tegendeel – maar wordt pas negatief als hij liefdeloos is en egoïstisch wordt gezocht. En zeker, Venus kan als verleidster ons tot dat soort misleidende fantasieën verlokken. Staande in de rosse buurt verkeert deze hoerenloper innerlijk in het rijk van Venus, terwijl hij zich uiterlijk en fysiek in de harde wereld van hoeren en pooiers bevindt, die niets met het rijk van Venus te maken heeft, die hij alleen tijdelijk door een roze bril ziet.

❖ Lucifer & Venus – Faust & Tannhäuser

Zoals Lucifer door de misleiding uiteindelijk inzicht brengt en daarom de *lichtdrager* of *lichtbrenger* heet, zij het op indirecte wijze door ons eerst onze kop te laten stoten, zo brengt Venus als verleidster op indirecte wijze uiteindelijk de liefde.

Faust en Tannhäuser zijn de twee legendarische figuren, die in de Middeleeuwen de respectievelijk zo gevreesde mannelijke en vrouwelijke duivel voor het eerst tegemoet durfden te treden. De wetenschapper Faust brengt de moed op om niet op de vlucht te gaan voor de duivelse Mefistofeles – een andere benaming voor Lucifer – maar hem de kans te geven te laten zien, wat hij de mens te bieden heeft. Als dat de moeite waard mocht zijn, is hij bereid hem zijn ziel te laten. Daarbij gaat het in eerste instantie om de wereldlijke, uiterlijke en zinnelijke verlokkingen des levens, in tweede instantie ook om de innerlijke, geestelijke verlokkingen.

Tannhäuser doet niets anders, zij het dan in de innerlijke wereld. Ze zijn eigenlijk 'legendarische collega's', die beiden het duivelse voor het eerst tegemoet durven te treden.

Mefistofeles en Venus zijn ook een soort collega's en bieden de mens verlokkenende werelden, die vooral de daarmee nog onervaren mens destijds grote angst inboezemden, omdat je er zo volkomen in kan verliezen.

Faust en Tannhäuser erkennen, dat deze werelden tot het leven behoren en dat ze veel te bieden hebben, als je de concrete wereld maar niet verlaat. We moeten ze combineren en ons niet eenzijdig in hun verlokkingen verliezen. Voor wie dat kan, wordt de duivelse Lucifer een lichtdrager, zoals zijn naam ook aangeeft, en Venus de godin van de liefde, omdat ze ons de toegang biedt tot die innerlijke, unieke bron, waaruit de mens de liefdeskracht kan putten; wie liefde in het leven wil brengen, moet die bron vinden. Daarmee gaven Faust en Tannhäuser de aanzet om de menselijke belevingswereld te vergroten en op een hoger plan te brengen.

In onze tijd speelt eenzelfde thematiek: onze fysieke mogelijkheden lijken zich te gaan vergroten door de perspectieven van de cybernetica en onze innerlijke belevingswereld door die van de gaming-wereld.

De zangers-wedstrijd op de Wartburg

In zijn opera *Tannhäuser* heeft Wagner deze belangrijke ontwikkelingsfase naar een innerlijke belevingswereld gedramatiseerd.

In de nog steeds te bezichtigen *Wartburg te Eisenach* werd in 1207 een legendarische zangers-wedstrijd gehouden, waaraan onder anderen de historische en beroemdste Middeleeuwse minnestrelen *Walther von der Vogelweide* en *Wolfram von Eschenbach* zouden hebben deelgenomen, maar ook de legendarische *Heinrich von Ofterdingen* (Wagners titelheld *Tannhäuser*)

Wolfram von Eschenbach is niemand minder dan de historische dichter van het tot op de dag van vandaag nog zeer bekende graal-epos *Parzival*. Hij was een Frankisch ridder en minstreel, leefde van ca. 1170 tot ca. 1220 en staat bekend als één der grootste middeleeuwse epische dichters. De figuur van Tannhäuser is historisch niet te duiden, maar komt in oude Duitse sagen voor. Hij is net als Wolfram een ridder en minstreel.

De landgraaf van Thüringen heeft **het thema** voor de *Sängerkrieg* vastgesteld: **Bezing me het wezen der liefde**. Dichtend en zingend, zichzelf op hun harp begeleidend brengen de minnestrelen ten overstaan van ridders en jonkvrouwen hun visie.

Het verschil tussen de interpretatie van de grote, edele dichter Wolfram en die van de nieuwlichter Tannhäuser is tot op de dag van vandaag voor onze eigen religieuze en innerlijke ontwikkeling heel veel zeggend en actueel. Beiden zijn reeds tot het inzicht gekomen, dat de liefde in een innerlijke bron gezocht moet worden – in feite de vondst van *het Heilig Koninklijk Gewelf* in het gelijknamige ritueel. De vraag is nu echter, wat daarmee te doen?

Wolfram beziet die innerlijke liefdesbron als iets goddelijks, wat je op geen enkele manier mag bezoedelen met je menselijke verlangens, laat staan drijven. (Te vergelijken met *de drieboek van zuiver goud met het tetragrammaton*.)

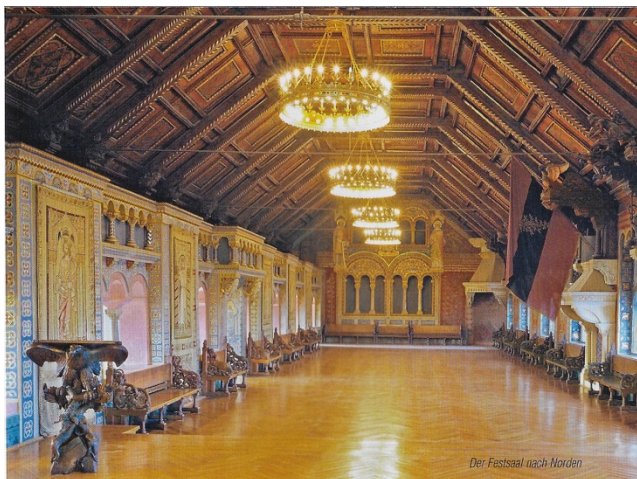

figuur 66 – De Wartburg te Eisenach (Duitsland)

De zangers-strijd op de Wartburg over het wezen der liefde uit Wagners *Tannhäuser*

Tannhäuser heeft, zoals zal blijken, die bron al wel be-roerd, wat gedramatiseerd is in de mythe, die verhaalt, hoe hij in de Venusberg – in zijn innerlijke bron – is af-gedaald en daar ontdekt heeft, wat voor wonderen die innerlijke beleving de mens kan brengen.

figuur 67 – De feestzaal in de Wartburg

Wolfram von Eschenbachs visie op de liefde

De innerlijke wereld is in zijn hoogste vorm de godde-lijke ziel, die men vroeger alleen buiten het eigen wezen ervoer. Dat die goddelijke kwaliteit ook in ons te vinden is, is een stap die Wolfram al wel maakt. De opening naar de innerlijke belevingswereld heeft hij gevonden en de innerlijke troostster daarin eveneens. Maar verder durft hij nog niet te gaan.

In zijn bijdrage aan de zangwedstrijd, waarin de minstre-len worden uitgedaagd het wezen van de reine liefde te bezingen, begint hij met een verheven beschrijving van zijn publiek. Dan komt hij tot de essentie van zijn over-denking.

❖ De overgang van de uiterlijke naar de innerlijke troostster

Direct blijkt hoe hij al het vermogen heeft ontwikkeld om van de oude uiterlijk troostster, de Avondster Venus, op de innerlijke over te gaan.

Hij begint bij de uiterlijke Avondster, die hem stralend aan de hemel staat. Maar direct daarna geeft hij aan, hoe hij vanuit dat uiterlijke beeld van de planeet Venus tot een innerlijke concentratie komt:

Da blick' ich auf zu einem nur der Sterne,
Dan blik ik op naar één slechts der sterren,
der an dem Himmel, der mich blendet, steht:
die aan de hemel, mij verblindend, staat:
es sammelt sich mein Geist aus jener Ferne,
daar trekt in concentratie zich mijn geest terug uit die verte,
andächtig sinkt die Seele in Gebet.
aandachtig zinkt mijn ziel in gebed.

En eenmaal in die innerlijke concentratie komt hij tot de waarneming van innerlijke beelden. Hij ontwaart een “Wunderbronnen”, een wonderbron.

Die wonderbron brengt hem “verheven verwondering”, “ge-naderijke verrukking” en “onuitsprekelijke verkwikking”. Maar verder dan dit alleen zo passief te beleven durft hij niet te gaan. Hij durft niet in zijn innerlijke wereld verder af te dalen en daarmee in een actieve wisselwerking te komen en uit die bron te putten. Hij is angstig – ja de groot-ste dichter van de Middeleeuwen Wolfram von Eschen-bach is nog angstig deze goddelijke bron te “vertroebelen”, “met euvele moed te beroeren”. Hij wil alleen in passieve aan-bidding zich tot zijn laatste bloeddruppel offerend aan deze bron wijden. Hij is bang haar reinheid te vertroebelen met zijn persoonlijke verlangens.

Dat is op zich een juiste gedachte. Hoe edel hij ook moge zijn, onze en dus ook zijn verlangens zijn nooit vol-maakt. En hij zou haar dan ook zeker van haar vol-maakte reinheid beroven. Hij zou zeker zijn ziel bezoe-delen. Omdat hij die liefdesbron volkomen rein wil hou-den, blijft hem alleen de platonische liefde over. Alleen dan zal geen enkel persoonlijk element deze hemelse bron kunnen vertroebelen. Venus blijft voor Wolfram alleen de *troostster* van de ‘avond’ aan het einde van ‘de oude dag’ – van de oude orde – de stap naar de *inspira-trice*, van ‘morgen’ van ‘de nieuwe dag’ – de nieuwe orde – durft hij nog niet te gaan.

Het feit, dat zelfs de grote Wolfram von Eschenbach deze stap niet durfde te zetten, wil aangeven, hoe groot de aarzeling destijds bij de mensen is geweest. Sterker nog, als Tannhäuser daarna laat blijken, dat hij wel in de Venusberg is afgedaald en van al haar wonderen heeft genoten, dan wordt hij vervloekt en verbannen. Alle aan-wezigen haasten zich om zijn nabijheid te ontvluchten, omdat ze bang zijn, dat ze in zijn vermeende hel zullen worden meegesleurd.

Wolfram is als al die mensen, die tot op de dag van van-daag zichzelf alleen als zondaren kunnen zien en angst-vallig alles vermijden, wat misschien een bezoedeling van de ziel zou veroorzaken. En naast deze tot angstvallig-heid voerende behoedzaamheid is hun liefde een afge-leide van de christelijke *leer* en beseffen ze niet hoeveel liefdeskracht zij uit eigen bron zouden kunnen putten en in welke mate, laat staan hoezeer die laatste liefde van een hogere orde is. Want bemind worden door een mens, die vanuit zijn eigen persoonlijke wezen lief heeft, is toch veel waardevoller, dan wanneer die liefde voort-komt uit geloof of overtuiging. Tot op de dag van van-daag zijn vele gelovigen in de christelijke kerken en hun predikers in deze passieve houding bleef steken.

Wolfram opent de wedstrijd. Alles in deze muziek doet gevoelen, welk een edel mens hier staat en hoe verheven zijn belevingswereld is.

Wolfram von Eschenbachs visie op de liefde

WOLFRAM **klik voor muziek-fragment**

Blick' ich umher in diesem edlen Kreise,
Blik ik om mij heen in deze edele kring,
 welch hoher Anblick macht mein Herz erglühn!
wat een verheven aanblik doet mijn hart ontgloeien!
 So viel der Helden, tapfer, deutsch und weise, -
Zoveel helden, dapper, Duits en wijs, -
 ein stolzer Eichwald, herrlich, frisch und grün.
een trots eikenwoud, heerlijk, fris en groen.
 Und hold und tugendsam erblick' ich Frauen, -
En lieflijk en deugdzaam ontwaar ik vrouwen, -
 lieblicher Blüten düftereichsten Kranz.
van lieflijke bloesems de geurrijkste krans.
 Es wird der Blick wohl trunken mir vom Schauen,
Zo wordt de blik mij waarlijk dronken van dit schouwen,
 mein Lied verstummt vor solcher Anmut Glanz. -
mijn lied verstomt bij zulke een gratievolle glans. -

Da blick' ich auf zu einem nur der Sterne,
Dan blik ik op naar één slechts der sterren,
 der an dem Himmel, der mich blendet, steht:
die aan de hemel, mij verblindend, staat:
 es sammelt sich mein Geist aus jener Ferne,
daar trekt in concentratie zich mijn geest terug uit die verte,
 andächtig sinkt die Seele in Gebet.
aandachtig zinkt mijn ziel in gebed.
 Und sieh! Mir zeigt sich ein Wunderbronnen,
En zie! Mij toont zich een wonderbron,
 in den mein Geist voll hohen Staunens blickt:
waarin mijn geest vol verheven verwondering blik:
 aus ihm er schöpft gnadenreiche Wonnen,
uit hem put hij (mijn geest) genaderijke verrukking,
 durch die mein Herz er namenlos erquickt.
waardoor hij (de bron) mijn hart onuitsprekelijk verkwikt.
 Und nimmer möcht' ich diesen Bronnen trüben,
En nimmer wil ik deze bron vertroebelen,
 berühren nicht den Quell mit frev'lem Mut:
beroeren niet de wel met euvele moed:
 in Anbetung möcht' ich mich opfernd üben,
in aanbidding wil ik mij offerend betonen,
 vergiessen froh mein letztes Herzensblut. -
vergieten met vreugde mijn laatste hartebloed. -

Ihr Edlen mögt in diesen Worten lesen,
U edelen mag in deze woorden lezen,
 wie ich erkenn' der Liebe reinstes Wesen!
hoe ik zie der liefde reinste wezen!

RIDDERS EN JONKVROUWEN

So ist's! So ist's! Gepriesen sei dein Lied!
Zo is het! Zo is het! Geprezen zij je lied!

pauzeer met spatie-toets

Tannhäusers reactie en visie op de liefde

In het naspel is Tannhäusers emotionele reactie al te horen. Hij grijpt geëmotioneerd naar zijn harp en bezingt, wat hij beleefd heeft door wel verder in zijn innerlijk af te dalen en wat het betekent, als je je ook voor die bron open stelt. Maar hij bezingt nog niet, dat hij in de Venusberg is geweest, wetende, dat hem dat duur te staan zou komen.

Voor ons is de ervaring gewoon en vertrouwd – dus helemaal niet angstig meer – dat we in onze fantasie ons alles kunnen verbeelden. In onze verbeelding kunnen we als de goden zijn, wonderen verrichten, onsterfelijk en alles zijn wat we maar wensen.

Stel, dat je dat nog nooit hebt kunnen ervaren, alleen dan kan je je de angstige, veeleer panische terughoudendheid van de vroegere mens voorstellen. En die angst werd des te groter toen men zich ten volle bewust werd – zoals Wolfram zojuist ook liet blijken – dat die wonderbron in iedere mens aanwezig is en zonder moeite benaderd kan worden. Er is dus een enorme verlokking vlakbij en in onszelf. Dat verklaart de krampachtige, bijna hysterische angst, waarmee men deze vermeende duivelse stap meed. Belangrijk is, dat we ons realiseren, dat niet Venus of die wonderbron in de ogen van deze middeleeuwse gemeenschap duivels is – in tegendeel, die is juist goddelijk – maar je met haar verbinden – dat is duivels en blasfemisch. Tannhäuser is door dat dode punt heen. Hij heeft ontdekt welk een enorme vrijheid er gevoeld kan worden, als je de wereld van Venus binnenstapt en daar alles kunt creëren, wat je maar wil. Daar kun je idealen vorm geven, waardoor je de wereld met nieuwe gedachten tegemoet kunt treden. Het geeft ons de gelegenheid om over alles nieuw, fris en onafhankelijk te gaan nadenken.

Maar het allerbelangrijkste is, dat echte liefdeskracht alleen via de innerlijke Venus is op te bouwen. Daarom is wat Tannhäuser doet ook zo ongelooflijk belangrijk. Hij openbaart een nieuw aspect van de christelijke boodschap, die Wolfram nog niet doorgrondt. Alleen op Tannhäusers wijze kan de christelijke liefdesboodschap werkelijk van de grond komen. Waar de liefde niet vanuit de eigen innerlijke bron komt, maar van een geloof of overtuiging, komt de liefde niet ten volle uit de individuele mens zelf.

Het vermogen om onbegrensd te kunnen scheppen werd eerst de goden toegeschreven. Nu kan de mens het zelf. Een zoveelste stap in het loskomen van de goden en het komen tot de eigen innerlijke goddelijkheid.

Omdat we onszelf meenemen met al onze persoonlijke beperkingen, betekent dit zondermeer, dat we alles, wat we uit de zuivere bron putten, met onze persoonlijk emoties en beperkte gedachten vertroebelen. Maar dat is een verlies, dat we moeten aanvaarden. Wat is het alternatief? Als we de liefdeskracht niet persoonlijk oppakken, zullen we hem ook nooit kunnen inzetten. Dus we

De zangers-strijd op de Wartburg over het wezen der liefde uit Wagners *Tannhäuser*

moeten het verlies bij de winst aanvaarden, anders blijft de mooiste en rijkste bron in ons onbenut en dat kan de bedoeling niet zijn.

Wolfram ontmoet de liefdesgodin dan ook alleen als troostster, niet als inspiratrice. Hij richt zich in de opera ook alleen op de Avondster, die hij verpersoonlijkt ziet in de reine jonkvrouw Elisabeth, die hij daarom ook alleen platonisch, onbereikbaar kan beminnen.

Tannhäuser brengt vernieuwing door de inspirerende Venus te bezoeken. Voor hem leeft Venus ook als Morgenster. En logischerwijze is zijn liefde voor de jonkvrouw Elisabeth niet alleen maar platonisch.

In de tekst en de muziek voelen we overal Tannhäusers onstuimige enthousiasme voor deze nieuwe belevingswereld. Maar hij ziet ook het enorme belang in van deze ontdekking. Hij beseft – en wijst Wolfram daar ook op – dat diens levenshouding de wereld juist zal *verzielen*. Als de mens zijn liefdeskracht en creativiteit niet activeert, verziekt de menselijke wereld. Vervolgens pareert hij Wolfram met de woorden: “God, de hemel en de sterren, die zijn onbereikbaar, die kan je enkel prijzen en aanbidden. Maar wat zich in je eigen wezen bevindt en juist om beroering vraagt, dat kun je onverschrokken naderen. En je vindt een onuitputtelijke bron, die je alles, wat de liefde dient, kan brengen.”

figuur 68 – Tannhäuser bij Venus

Tannhäusers reactie en visie op de liefde

(Tannhäuser springt als uit een droom op. Zijn trotse gelaat neemt de uitdrukking van verrukking aan, waarmee hij voor zich uit kijkt. Een licht trillen van zijn hand, die onbewust naar de snaren van zijn harp zoekt, een onheilspellende glimlach om zijn mond toont aan, dat een vreemde betovering zich van hem meester maakt. Als hij dan, schijnbaar ontwakend, krachtig in de harp grijpt, verraadt zijn gehele houding, dat hij nauwelijks meer weet, waar hij is en met name Elisabeth niet meer ziet.)

TANNHÄUSER **hervat met spatie-toets**

O Wolfram, der du also sangest,
O Wolfram, jij die zo zong,
du hast die Liebe arg entstellt!
je hebt de liefde erg verkeerd voorgesteld!
Wenn du in solchem Schmachten bangest,
Wanneer je bij zulke smachten bang bent,
versiegt wahrlich wohl die Welt.
verziekte waarlijk wel de wereld.
Zu Gottes Preis in hoch erhab'ne Fernen,
Om God te prijzen in hoog verheven vertes,
blickt auf zum Himmel,
ziet (dan) op naar de hemel,
blickt auf zu seinen Sternen!
ziet (dan) op naar de sterren!
Anbetung solchen Wundern zollt,
Aanbidding voor zulke wonderen is vereist,
da ihr sie nicht begreifen sollt!
omdat jullie ze niet betasten mogen!
Das was sich der Berührung beuget,
(Maar) Dat wat zich voor beroering buigt,
euch Herz und Sinnen nahe liegt,
jullie hart en zinnen na ligt,
was sich aus gleichem Stoff erzeuget,
wat uit gelijke stof is ontstaan,
in weicher Formung an euch schmiegt, -
op zachte wijze zich aan jullie vlijt, -
ich nah' ihm kühn, dem Quell der Wonnen,
ik nader hem onverschrokken, de wel van verrukking,
in die kein Zagen je sich mischt:
waarbij geen aarzeling ooit zich mengt:
denn unversiegbar ist der Bronnen,
want onuitputtelijk is de bron,
wie mein Verlangen nie erlischt!
gelijk mijn verlangen zich nooit stilt!
So, dass mein Sehnen ewig brenne,
Dus, dat mijn verlangen eeuwig brande,
lab' an dem Quell ich ewig mich:
laaf ik mij eeuwig aan de wel:
und wisse, Wolfram, so erkenne
en weet, Wolfram, zo zie ik
der Liebe wahrstes Wesen ich!
het ware wezen van de liefde! (algemene verbijstering)

pauzeer met spatie-toets

Dit is nog volstrekt onverteerbaar voor de aanwezigen. Het laatste akkoord laat horen hoe een derde zanger, Biterolf geheten, zich agressief mengt in de dialoog. Het is een veel ruwere figuur, die nog lang niet zo ver is als Wolfram en dus van Tannhäusers gedachten al helemaal niets begrijpt. Hij zit nog volledig in het fysieke strijden met zijn concrete zwaard en trekt dat dan ook daadwerkelijk na Tannhäusers weerwoord. Hij trekt het alleen terug, omdat de landgraaf hem daartoe maant.

Biterolfs reactie en Tannhäusers antwoord

BITEROLF *hervat met spatie-toets*

(verheft zich snel en vertoornd)

Heraus zum Kampfe mit uns allen!

Naar buiten ten strijde met ons allen!

Wer bliebe ruhig, hört er dich?

Wie blijft rustig, als hij jou hoort?

Wird deinem Hochmut es gefallen,

Zal jouw hoogmoed het bevallen,

so höre, Lästrer, nun auch mich!

zo hoor, lasteraar, nu ook mij!

Wenn mich begeistert hohe Liebe,

Wanneer mij geestdriftig hoge liefde maakt,

stählt sie die Waffen mir mit Mut;

staalt zij de wapens mij met moed;

dass ewig ungeschmäht sie bliebe,

om eeuwig zonder smaad haar te laten blijven,

vergöss' ich stolz mein letztes Blut!

zou ik trots vergieten mijn laatste bloed!

Für Frauenehr und hohe Tugend

Voor vrouweneer en hoge deugd

als Ritter kämpf ich mit dem Schwert;

als ridder strijd ik met het zwaard;

doch, was Genuss beut deiner Jugend,

maar, wat genot biedt aan jouw jeugd,

ist wohlfeil, keines Streiches wert!

is goedkoop, geen zwaardslag waard!

RIDDERS EN JONKVROUWEN

(in wilde bijval)

Heil, Biterolf! Hier unser Schwert!

Heil Biterolf! Hier is ons zwaard!

TANNHÄUSER

(met steeds meer vuur opvliegend)

Ha, töt'ger Prahler Biterolf!

Ha, dwaze praler Biterolf!

Singst du von Liebe, grimmer Wolf?

Zing je van liefde, grimmige wolf?

Gewisslich hast du nicht gemeint,

Zeker heb je niet bedoeld,

was mir geniessenswert erscheint!

wat mij het genieten waard schijnt!

Was hast du, Ärmster, wohl genossen?

Wat heb jij, arme kerel, wel genoten?

Dein Leben war nicht liebereich, -

Jouw leven was niet liefderijk, -

und was von Freuden dir entsprossen,

en wat aan vreugden aan jou ontsproten is,

das galt wohl wahrlich keinen Streich!

dat is wel waarlijk geen zwaardslag waard!

DE RIDDERS

(in de grootste opwindig)

Lasst ihn nicht enden! Wehret seiner Kühnheit!

Laat hem niet eindigen! Weer zijn vermetelheid!

DE LANDGRAAF

(tot Biterolf, die zijn zwaard trekt)

Zurück das Schwert! Ihr, Sänger, haltet Frieden!

Terug dat zwaard! U, zangers, bewaart de vrede!

pauzeer met spatie-toets

De edele Wolfram ziet hoe alles in het honderd loopt en zijn vriend Tannhäuser vervloeking en verbanning tegemoet gaat. Hij probeert de gemoederen te sussen. Vanwege zijn aanzien, innerlijke adel en omdat hij de liefde weer als een ongenaakbare bron bezingt, herstelt de rust.

Wolframs bezweringspoging om de vrede te herstellen

WOLFRAM *(verheft zich)* *hervat met spatie-toets*

(Zodra hij is begonnen, treedt weer de grootste rust in.)

O Himmel, lass' dich jetzt erleben!

O hemel, laat je nu smeken!

Gib meinem Lied der Weihe Preis!

Geef mijn lied de zegen-prijs!

Gebannt lass' mich die Sünde sehen

Laat verbannen mij de zonde zien

aus diesem edlen, reinen Kreis!

uit deze edele, reine kring!

Dir, hohe Liebe, töne

Moge voor U, hoge liefde, klinken

begeistert mein Gesang,

van geest vervuld mijn gezang,

die mir in Engelschöne

U, die bij mij in engelachtige schoonheid

tief in die Seele drang!

tot diep in mijn ziel doordrong!

Du nahst als Gottgesandte,

U nadert als godgezondene,

ich folg aus holder Fern:

ik volg op gepaste afstand:

so führst du in die Lande,

zo leidt u naar die landen,

wo ewig strahlt dein Stern!

waar eeuwig straalt uw ster!

De zangers-strijd op de Wartburg over het wezen der liefde uit Wagners *Tannhäuser*

Tannhäuser, die zo vervuld is van zijn spirituele ontdekking en beseft, hoe iedereen, ja zelfs Wolfram in het oude blijft steken en hoe belangrijk het is, dat zij zich daar juist uit bevrijden, kan zich niet meer inhouden en reageert direct weer op Wolframs bezwerende gezang. Met een onstuitbare vurigheid getuigt hij van zijn ervaringen in de Venusberg en neemt bij zijn lofzang op de godin der liefde nu geen enkele terughouding meer in acht.

**Tannhäuser bekennt,
dat hij in de Venusberg is geweest**

TANNHÄUSER hervat met spatie-toets

(springt op, in uiterste verrukking)

Dir, Göttin der Liebe, soll mein Lied ertönen,
Voor U, godin der liefde, zal mijn lied weerklinken,
gesungen laut sei jetzt dein Preis von mir!

gezongen luid zij nu Uw lof door mij!

Dein süßes Reiz ist Quelle alles Schönen,

Uw zoete bekoring is de wel van al het schone,

und jedes holde Wunder stammt von dir!

en ieder bekoorlijk wonder stamt van U!

Wer dich mit Glut in seine Arme geschlossen,

Wie U met gloed in zijn armen heeft gesloten,

was Liebe ist, kennt der, nur der allein!

wat liefde is, kent hij, slechts hij alleen!

Armsel'ge, die ihr Liebe nie genossen,

Armszaligen, jullie die haar liefde nooit genoten hebben,

zieht hin! Zieht in den Berg der Venus ein!

trekt heen! Trekt de berg van Venus in!

(Algemene opstand en ontzetting)

DE LANDGRAAF EN DE ZANGERS

Ha, der Verruchte! Flihet ihn!

Ha, de zondaar! Vlucht heen!

Hört es! Er war im Venusberg!

Hoort het! Hij was in de Venusberg!

RIDDERS EN JONKVROUWEN

Ha, der Verruchte! Flihet ihn!

Ha, de zondaar! Vlucht heen!

Hört es! Er war im Venusberg!

Hoort het! Hij was in de Venusberg!

Hinweg! Hinweg, aus seiner Näh'!

Weg! Weg, uit zijn nabijheid!

einde muziek-fragment

Tannhäuser: René Kollo, tenor

Wolfram von Eschenbach: Victor Braun, bariton

Biterolf: Manfred Jungwirth, bariton

Landgraf von Thüringen: Hans Sotin

Wiener Staatsopernchor, Wiener Philharmoniker

o.l.v. Sir Georg Solti

Tannhäusers vervloeking en verbanning

Tannhäusers laatste woorden met de aansporing om de Venusberg in te trekken is alleen nog meer olie op het vuur. Tannhäuser wordt vervloekt en door de landgraaf verbannen. Alle aanwezigen haasten zich om zijn nabijheid te ontvluchten, bang, dat ze in zijn vermeende hel worden meegesleurd.

Menselijk gedrag doet de dode kerk-leer herleven

Vervloekt door zijn omgeving gaat Tannhäuser als boetende pelgrim naar de paus. Jan Rap en zijn maat krijgen vergiffenis, maar Tannhäuser niet. Vertoornnd zegt de paus volgens de legende, dat zolang er geen nieuwe takken aan zijn dode staf ontluiken, Tannhäuser verdoemd zal zijn.

Het beeld is, dat de kerkelijke leer van destijds niet open stond voor de gedachte, dat de liefde uit de mens zelf moet komen. Maar het wonder geschiedt toch. En dat wonder wordt niet alleen door Tannhäuser verricht, maar ook door Elisabeth.

Geheel in tegenstelling tot de reactie van de omstanders bidt Elisabeth in de hoogste liefdesreinheid tot Maria voor het leven en zieleheil van Tannhäuser. Zij toont, dat ze Tannhäusers liefde in volkomen reinheid ontvangt. Daarmee verklaart zij zijn liefde rein. Als zij zijn liefde niet in reinheid zou hebben willen ontvangen, zou hij haar met zijn innerlijke liefdesgedachten bezoedelen. Maar zij staat zijn liefdesfantasie toe, die daardoor zuiver is. De ene liefdesstroom is immers de spiegeling van de andere. (Een stelling, die voor het gewone leven veel te simpel is, omdat er dan veel meer factoren dan alleen de liefde in mee spelen. Maar voor het symbolische verhaal, dat alleen het primaire mechanisme dramatiseert, geldt hij wel.) In symbolische zin – in werkelijkheid is dit natuurlijk ook weer een geleidelijk proces – is met deze legende voor het eerst uit de eigen innerlijke bron liefdeskracht geput en ingezet; er is een liefdesverbinding vanuit de eigen ziel gesmeed. Dat verkondigde de christelijke boodschap wel en was ongetwijfeld door enkelingen al eerder gepraktiseerd, maar voor de kerkvorst en zijn wereldse leer was het nieuw en des duivels.

Door Elisabeths beantwoording van Tannhäusers liefde ontluikt aan de dode staf van de paus – symbool van de macht van de leer – nieuw leven. De mens is in een nieuwe fase van de liefdeservaring gekomen, waar de oude, verstarde wereldse leer van de kerk geen notie van had.

Met Tannhäuser is de innerlijke ziel definitief gewekt

Als Tannhäuser de stap zet om Venus te naderen en met zijn persoonlijke inbreng ook te beroeren, betekent dat naar de aardse fysieke realiteit vertaald, dat hij deze toenadering en beroering ook naar Elisabeth maakt. Zij is immers de menselijke spiegeling van zijn innerlijke liefdesbron, van zijn ziel. Wat hij in zijn fantasie met haar

beleeft, is dus ook hoe hij haar als mens en geliefde in hoogste zin benadert en 'beroert'. In de opera worden Venus en Elisabeth niet voor niets dikwijls door dezelfde sopraan gezongen. De idee van de reine hoofse, onbereikbare liefde verlaat hij daarmee dus ook in het aardse leven. Het betekent het einde van het ideaal van de hoofse minne. Daarmee wordt ook de beleving van de ziel als ware het een buiten ons eigen wezen levende entiteit definitief verlaten. Die fase van de zielsbeleving is met Tannhäusers daad definitief ten einde. De ziel is met Tannhäuser definitief in ons eigen wezen gewekt. Wat hier symbolisch wordt verbeeld, is van heel grote betekenis.

De zielemaat als de spiegeling van de eigen ziel

Dit alles wil niet zeggen, dat we in een medemens niet een soort spiegeling van die innerlijke ziel kunnen ervaren. Die ervaring kan juist heel groot zijn. Hij breekt ons bewustzijn open voor een nog verdergaande openbaring, namelijk dat alles wat er in ons leeft, ook daarbuiten in spiegeling is te vinden en omgekeerd.

Nabeschouwing

De christelijke boodschap – een verlossingsleer

Op die terreinen van leven, waarin ons bewustzijn nog niet of nauwelijks actief is, kunnen we geen innerlijke belevingswereld oproepen. Daarover kunnen we nog niet met onszelf in dialoog. Daarvoor kunnen we nog niet in de Venusberg afdalen en moet onze leerschool wel in de uiterlijke, fysiekmateriële wereld liggen. Daar ligt de blijvende betekenis van onze ervaringen met de buitenwereld. Dan zijn we nog de ouderwetse jager.

Maar op terreinen, waarin we al wel bewustzijn hebben, kunnen we een innerlijke beleving oproepen en kunnen

we, als we in een goede dialoog met de liefdesgodin tot liefdevolle oplossingen komen, veel leed en verdriet in het concrete leven vermijden en wegnemen.

We kunnen in die innerlijke dialoog ook tot verharding komen, waardoor we het leed en verdriet in het leven alleen maar zullen vermeerderen. Dat gebeurt, als we ons door Venus laten verleiden om onze fouten te verbloemen, ons met vergoelijkende redematies proberen vrij te pleiten of met onzuivere vertroosting rust zoeken.

Vanaf het moment, waarop we de dialoog met de innerlijke liefdesgodin aangaan, zijn wij het, die bepalen of we de weg van de harde uiterlijke leerschool willen gaan, of dat we via de innerlijke weg tot inzicht en vrede willen komen. De keus is nu definitief aan onszelf. Daarom is dit ook de enige weg naar de verlossing uit leed. De historische mens Jezus kan de mens niet verlossen. Hij heet de Verlosser, omdat hij de mens de leer bracht en die met zijn eigen levenswijze demonstreerde. Wie verlost wil worden, zal het zelf moeten doen door zijn innerlijke liefdesbron als Tannhäuser aan te boren.

De bron heet de liefdesbron en de mythische vormgeefster heet de godin van de liefde. Maar het is van belang, dat we deze innerlijke bron niet zien als louter een liefdesbron. Het gaat om niets minder dan de bron, waaruit de mens uiteindelijk *alle* vermogens moet kunnen putten om tot de christus te komen, met als hoogste kwaliteit natuurlijk de liefdeskracht. Dus ook moed, doorzettingsvermogen, geduld, discipline, verantwoordelijkheidsgevoel, passie, idealisme, vertrouwen, zelfkritiek, wroeging, het vermogen tot spijtbetuiging, vergeving, verzoening, enz., enz.. De liefde is als het ware de integratie van al deze vermogens, die wij nergens anders dan uit onze eigen innerlijke bron kunnen putten.

figuur 69 – *Tannhäuser* – Metropolitan Opera New York, 2004 (rechts: Wolfram, Landgraaf, Elisabeth)